

TÜRK BASINININDA CUMHURİYETİN İLÂNININ ÖNCESİ VE SONRASI

Prof. Dr. Yücel ÖZKAYA

Atatürk'ün en büyük inkılâplarından birinin hatta en önemlisinin cumhuriyet olduğu bilinmektedir. Cumhuriyet o zamanki basının bir kısmının iddia ettiği gibi birdenbire ortaya atılmış bir sistem değildir. Saltanatın kaldırılmasından itibaren devlet şekli konusunda bir boşluk olduğu ve Teşkilât-ı Esâsiyede bir değişiklik yapılacağı biliniyordu. 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılınca hükümet şeklinin ne olacağı zaman zaman tartışma konusu olmuştu. Hükümet şeklinin belirlenmesi için Lozan Antlaşmasının imzalanması beklenmiştir. Saltanatın kaldırılması ama hilâfetin devam etmesi üzerine bazı kişiler ve basın, hilâfet makamına siyâsî bir hava niteliği vermek yoluna gitmişler, bu da hükümet şeklinin bir an önce belirlenmesine yol açmıştır.

24 Temmuz 1923'te Lozan ile Türkiye devletler tarafından resmen tanınca artık devletin siyâsî rejiminin de belirlenmesinin zamanı gelmişti. Esasen Lozandan önce, Mustafa Kemal Teşkilât-ı Esâsiye Kanununun milli egemenliği en iyi bir şekilde yansıttığını açık açık belirtmekteydi. Gazi, 10 Mart 1923'te The Daily Mail Gazetesi Muhabirinin sulhdan sonra Teşkilât-ı Esâsiye Kanununda değişiklik yapıp, yapılmayacağı sorusuna Teşkilât-ı Esâsiye Kanununun hakimiyet-i milliyeye dayandığını belirtmişti:

“—Türkiye'nin Teşkilât-ı Esâsiyesini tebdil etmek şöyle dursun, bu usulün hakimiyet-i milliyeyi müessir bir surette tatbik elverişli olması hasebiyle bir gün İngiltere ve diğer demokrat milletlerin dahi yalnız bir meclis usulünü kabul edeceklerini zannederim”.¹ Gazinin de ifade ettiği üzere Teşkilât-ı Esâsiye en iyi sistemdir ve Türkiye tarafından benimsenmiştir. Ancak, doğal olarak bir başkent olması ve saltanatın yerine rejimin isminin belirlenmesi lazımdır. Teşkilât-ı Esâsiye aynı kalmakla beraber, bu iki değişikliğin yapılması kaçınılmazdır. Nitekim Gazi, 23 Eylül 1923'te Neue Freie Presse Muhabirine

¹ İkdâm: 11 Mart 1923, No.9334.

verdiği beyanatta Teşkilât-ı Esâsiyeye göre egemenliğin millete, yürütme erkinin Meclise ait olduğunu tekrarlamış, ancak Türkiyenin idaresinin demokratik bir cumhuriyet olacağını da vurgulamıştı.² Bu beyanatın verildiği gün Vatan Gazetesi 23 Eylül 1923'de Ankara'daki özel muhabirinin telgrafla gönderdiği bir haberi yayınlıyordu. Bu haberde yeni Teşkilât-ı Esâsiye Kanununun on beş güne kadar Büyük Millet Meclisi tarafından müzakeresine başlanacağını, değişikliklerin bir encümen tarafından inceleneceğini bildiriyordu. Aynı gün Ankara'daki özel muhabirin gönderdiği habere göre, Vatan Gazetesi yeni Kânûn-i Esâsinin esas hatlarının düzenlendiğini halka duyurmaktaydı. Gazete, ayrıca yeni Kânûn-i Esâsinin esaslarının cumhuriyete dayalı olduğunu, mebuslar arasında bunun bir an önce kabul edilmesi için bir eğilim bulunduğunu da öne sürmekteydi.³ Aynı gazetenin baş yazarlarından Ahmed Emin daha o tarihlerde cumhuriyet idaresinin kurulacağını ve bu yönetim şeklinin en iyi idare sistemlerinden birisi olduğunu vurgulamaktaydı: "Binayı kurmak için fırkada müzakereler başladı. Maateessüf bu müzakereler kapalı kapılar arkasında cereyan ediyor, halkın kulağına yalnız bir takım şayialar geliyordu. Bunlardan biri de garbde mevcut tarzda bir cumhuriyet şeklinin tercih edildiğinden ibaretti... Ya Cumhuriyet şeklinin takarrur etmesine memnun olmalı mı? Bu suale evet cevabını verebiliriz"⁴. Ahmed Emin bir başka yazısında bir sene önce halkın Cumhuriyete eğiliminin olduğunu söylemenin güç olduğunu, ama şimdi artık bu kelimenin benimsendiğini şöylece açıklamaktadır: "...Bugün halkımız cumhuriyet kelimesini memnuniyetle karşılayacaktır. Çünkü hükümetin şekline ad konulması işlerimizi mu'allakda kalmaktan kurtarmaya matuf bir hareket ve faaliyetin mukaddemesi diye telakki edilecektir"⁵.

Cumhuriyetin ilân edileceği meselesi öyle gizli kapaklı bir mesele de değildi. Taşra gazetelerinde bu konu cumhuriyetin ilânından çok önce tartışılmakta ve konuşulmaktaydı. Örneğin, İstikbâl Gazetesi 26 Eylül 1923'te Ankara'daki özel muhabirinden aldığı telgrafı yayınlıyor ve böylece cumhuriyet idaresinin kurulacağını 27 Eylül 1919 tarihli sayısında halka müjdeliyordu. Telgrafta değişiklikler halka şu şekilde iletiliyor idi: "Bu telgraf haberine göre (nazaran)

2 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Ankara, 1961, c. III, sh. 63.

3 Vatan: 24 Eylül 1923, No. 162

4 Vatan: 25 Eylül 1923

5 Vatan: 25 Eylül 1923

son tadilat (değişiklikler) devletin şeklini de değiştiriyor ve bugünkü şekil yerine cumhuriyet şeklini kabul ediyor”.

Telgrafta ayrıca ilk cumhurbaşkanının Mustafa Kemal Paşanın olacağı da yer almaktaydı. Faik Ahmet (Barutcu) imzası ile yayınlanan başmakalede ise kurulacak cumhuriyet sistemi şu şekilde övülmekteydi: “Bu kısa telgraf haberinden anlaşılan şey alemin icabâtına doğru yürünülmekte olduğudur. Cumhuriyet bir şekl-i ilimdir. Bugünkü şekilden daha doğrusu tatbikat-ı nazariyesine uymayan şekilsizlikten çok ileride ve yüksektedir”⁶.

Aynı gazetenin 28 Eylül 1923 tarihli nüshasında cumhuriyet sistemi şu şekilde övülmektedir: “Cumhuriyetimiz hiçbir yere benzemeyecektir. Teşkilât-ı Esâsiye tadilatındaki cumhuriyet Avrupa modellerine benzemeyecek. Meclisin reisine reis-i cumhur unvanı verilecektir.” Aynı nüshada 27 Eylül tarihli telgrafta dayanılarak cumhuriyet ile ilgili şu haber yer almaktaydı: “Yakında mecliste müzakere edileceğini bildirdiğim Teşkilât-ı Esâsiye tadilatına göre kabul edilen cumhuriyet şekli başlı başına kendimize mahsus bir numune-i iraha edecektir (örnek bir rahatlık sağlayacaktır).”⁷

1 Ekim 1923 tarihli İstikbal Gazetesi “Matbuat Aleminde Cumhuriyet Meselesi” başlığı altında cumhuriyet konusunu işlemiştir. 30 Eylül 1923’de Ankara muhabirinden aldığı bilgilerin ışığı altında gazete “Cumhuriyet haberlerini matbuat müsait bir lisanla tefsir etmektedir (yorumlamaktadır)” demektedir.⁸ Ancak, basının hepsinin cumhuriyeti uygun bir şekilde yorumladığını söylemeğe olanak yoktur. Bir kısım basın özellikle Tevhid-i Efkâr cumhuriyet sistemine henüz kurulmadan çatmaya başlamıştır. Ancak, bunların sayısı fazla değildir. Örneğin Vatan Gazetesi cumhuriyetin lehindedir.

Vatan Gazetesi 27 Eylül 1923 Cuma günü Antalya Mebusu Rasih Beyin bu konuda bir konuşmasını yayınlamıştı. Rasih Bey, bu konuşmada Teşkilât-ı Esâsiyede henüz hükümet şeklinin isim olarak belirlenmediğini, şimdiki idarenin zaten cumhuriyet olduğunu şöylece açıklamaktaydı:

“Bugün mevzubahs olan Teşkilât-ı Esâsiye Kanununun tevsi’an ikmâlidir. Bunlarda hakk-ı kaza, hakk-ı icrâ, masûniyet-i şahsiye, masûniyet-i mesâkin (meskenler) ve emvâle eit bazı maddelerin Teşki-

6 İstikbal: (Trabzon) 27 Eylül 1923, No. 1023

7 İstikbal: 28 Eylül 1923.

8 İstikbâl: 1 Teşrin-i evvel (Ekim) 1923, No.1026

lât-ı Esâsiye Kânûnuna idhâlınden ibâretidir. Şekl-i hükümetin mesâ-iline gelince (meselelerine gelince) ma'lûm olduğu üzere Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnu esasen hükümetin şeklini tayin etmiştir. Bu da cumhuriyetden ibaretdir. Gerçi kanûnda bu cihet sarahaten (açıkca) zikr edilmemiş ise de bugünkü şekl-i idaremiz cumhuriyetden başka bir suretde tavsif olunamaz (nitelendirilemez)".⁹

Görüldüğü üzere, Eylül sonlarında cumhuriyet sistemi konusunda bilgiler basında açık seçik yer almaya başlamıştır. Mustafa Kemal ve milletvekilleri bu konuda basına bilgi vermektedirler. Bu yüzden bu konuda basının bilgilendirilmediği konunun gizli tutulduğu savları yanlıştır. Ankarada cumhuriyet rejimi konusunda çalışmalar yapıldığını İstanbul gazetelerinin Ankara muhabirleri sürekli olarak gazetelerine iletmektedirler. Gazi'nin 23 Eylülde yabancı gazeteciye verdiği beyanat ise aynı tarihlerde İstanbul gazetelerinde de yayınlanmıştır.

Tanin Gazetesinin cumhuriyet konusunda çoğu kez olumlu yazılar yayınladığı göze çarpmaktadır. 27 Eylül 1923'de Hüseyin Cahit (Yalçın) yayınladığı baş yazısında, hükümet şeklinde birçok noksanın bulunduğunu, ancak savaş zamanı için geçici bir şekil olarak bunun kabul edilebileceğini eskiden beri söylediklerini, sulh yapıldığına göre artık bu eksikliklerin giderilmesi gerektiğini, esasen birkaç gündür Ankaradan gelen telgraflardan Teşkilât-ı Esâsiyede değişiklikler olacağını anlaşıldığını belirtmekte ve yeni şeklin Cumhuriyet olacağını ve reisicumhurun seçileceğini sistemin ilânından önce şu şekilde açıklamaktadır: "Devletimizin şekli cumhuriyet olduğuna göre şu noktaları da kabul etmek lazım gelir: Bir reis-i cumhur olacaktır. Buna isterse reis-i devlet denilsin, mahiyet değişmez. Reis-i cumhur bi't-tâbi reis-i devlettir."

Hüseyin Cahit, cumhurbaşkanının meclis başkanı da olacağını anlaşıldığına işaretlerle, bunun yanlış olduğunu, cumhurbaşkanının meclise başkanlık yapamayacağını, fırka başkanı olamayacağını, onun mebusların seçiminden farklı olarak altı-yedi senede bir seçiminin gerektiğini savunmaktadır: "Reis-i cumhur Ankara telgraflarına nazaran yapılmak istenen şekilde aynı zamanda Büyük Millet Meclisi Reisi olacak deniliyor. Bu tamamen hatadır. Bu hataya düşülürse fenalığı az vakitte görülecek, tashihine (düzeltilmesine) çalışılacaktır.

9 Vatan: 28 Eylül 1923, Cuma. No.166

Reis-i devlet Millet Meclisine riyâset edemez, fırka reisi olamaz. Bunun haricinde düşünülecek, yapılacak şeylerin kaffesi (hepsi) memleketde tezyide (sahtekarlığı) sebep olur, zararını çekeriz.

Cumhuriyet reisliği, mebûsân riyâsetinden ayrı olmak lâzım geldiğine nazaran devre-i teşri'ye ile beraber değişmeğe hacet yokdur. Meclis-i Mebûsân dört senede teceddüd ederse (yenilenirse), riyâset-i cumhur altı yedi senede bir tebeddül edebilir (değişebilir...)"¹⁰.

Hüseyin Cahit'in bu fikirleri ve verdiği bilgileri daha sonra diğer gazetelerde de tartışma konusu olacaktır. Aslında çalışmaların başındanberi cumhurbaşkanının aynı zamanda meclis başkanı olacağına dair bir madde yokdur. Bu çok sonra açık olarak ortaya çıkacaktır. Ancak, yanlış olarak yapılan yorumlar ve verilen bilgiler ne yazık ki gereksiz bir tartışma ortamını oluşturmuştur.

Hüseyin Cahit aynı yazısında mevcut cumhuriyet tarzları içinde bize en uygun görüneninin Fransız cumhuriyetinde olanın aynı olduğunu, ancak bunun da aynen alınmamasını, kuvvetin daha çok meclise verilmesinin gerektiğini, özellikle meclisin kapatılması, meclisten çıkan yasa tasarılarının kabulü meselelerinde cumhurbaşkanının hukukunun çok fazla kısıtlanmasının gerektiğini öne sürmektedir.¹¹

Hüseyin Cahit bu yazısı ile sanki cumhurbaşkanına pekçok hak verileceği izlenimini yaratmaktadır. Oysa, cumhurbaşkanının yetkileri sınırlıdır. Bu tip yazılar cumhurbaşkanına çok yetki verildiği izlenimini vermekte ve bir tartışma ortamını yaratmaktadır. Hüseyin Cahit bu yazısıyla cumhuriyetin gerekliliğini savunmakta, ancak cumhurbaşkanına fazla yetki verildiğini öne sürmektedir.

30 Eylül 1923'de Vatan Gazetesi, 29 Eylülde Ankaradan aldığı bir habere göre, cumhuriyet konusunda meclisin ikiye ayrıldığını öne sürmektedir. Bir kısım mebuslar Gazi Paşanın meclis başkanı ve devlet reisi olmasını, diğer bir kısmı ise meclis başkanı olmayıp, yalnız cumhurbaşkanı olmasını istemektedirler¹².

Görüldüğü üzere, Vatan ve Tanin gazeteleri cumhuriyetin ilânını yerinde bulmaktadırlar. Ancak, Tevhid-i Efkâr aynı düşüncede değildir. Bu gazete cumhuriyet ve hakimiyet-i milliyenin birbiriyle ters düş-

10 Tanin: (İstanbul): 27 Eylül 1923 No. 343.

11 Tanin: 27 Eylül 1923, No.343.

12 Vakıf: 30 Eylül 1923, Pazar.No.168

tüğünü öne sürmektedir.¹³ Hüseyin Cahit, 29 Eylül tarihli başyazısında, Tevhid-i Efkârın tersine Vakit Gazetesinin cumhuriyet ile hakimiyet-i milliyenin bağdaşabileceğini ispat etmeye çalıştığını öne sürerek kendisinin de aynı fikirde olduğunu “Biz de esas itibarıyla, cumhuriyet ve hakimiyet-i milliyet arasında hiçbir tezat görmeyiz. Hakimiyet-i milliyet yalnız cumhuriyette değil, hükümdarlık usulünde de kabil-i temindir” diyerek, Fransa ve Belçikadan örnekler vermekte bazı düzenlemelerin yapılabileceğini öne sürmektedir. Hüseyin Bey, bugünkü şeklin zaten cumhuriyet olduğunu, bu yüzden Vakit Gazetesinin aynı düşüncede olduğunu, ancak, Vakit’in yeni şeklin Teşkilât-ı Esâsiyeye aykırı olmadığını ispata kalkmasının hatalı olduğunu, bu iki şeklin ayrı sistemler olmadığını cesaretle savunmak gerektiğini vurguluyor: “... Bugünkü müesses bulunan şekil şübhe yok ki cumhuriyettir. Vakit refikimizin dediği gibi şekl-i cumhuriyetin kabul edilip edilmesini münakaşaya mahal yoktur. O fiilen ve hukûken müessistir.

Yalnız Vakit refikimiz bu cumhuriyete verilecek yeni şeklin Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnunun ruhuna mugayir olmadığını ispat etmek istiyor ki fikrimizce hataya düştüğü nokta budur. Yeni şekil bu ruha mugayirdir ve mugayir olmak icâb eder diyecek kadar küşade kılub ve cesuru’l-elam ve bu fikri müdafaadan korkmayalım.

Vakif refikimizin müdafaasına nazaran Büyük Millet Meclisi nasıl harb içinde muvakkaten başkumandanlık selahiyetini bir zata vermiş ise sulh içinde muayyen bazı selahiyetleri reiscumhura verebilirmiş. Bunu söylerken Millet Meclisinin teşri’i ve icrâi selahiyetlerinin gayr-i kabil-i tecezzi (azaltmayı mümkün kılmayan) muameleyi “tevehhül (yanıltmış)-ad ediyor, ferağ ad etmiyor. Bu bir kelime oyunundan başka bir şey değildir.”¹⁴

Ankaradan gelen haberlere göre Teşkilât-ı Esâsiye Projesi uzmanlara verilmiştir. Uzmanlar arasında Adliye Bakanı ile hukûki esasları iyi bilen önemli şahıslar da bulunmaktadır. Ancak, cumhuriyete karşı olanlar da çalışmalarını sürdürmektedir. Bunlar şimdiye kadar uygulanan kabine usulünün yeterli olacağını savunmaktadırlar.¹⁵ Ankaradaki çalışmalar günü gününe İstanbulla iletildiğine, gazetelerde haberlerden halk haberdar olduğuna ve bu konuda çeşitli yorumların ard arda sıralandığına göre cumhuriyetin aceleye getirildiğini söylemek pek de mümkün değildir.

13 Tanin: 29 Eylül 1923, No.345

14 Tanin: 29 Eylül 1923

15 Tanin: 1 Teşrin-i evvel(ekim)1923, No.347

Ankaradan İstanbula son günlerde gelmiş olan milletvekilleri Ankarada buldukları sıralarda Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnundan haberleri olmadıklarını belirterek fikir beyan etmekten kaçınmaktaydılar. Bu doğaldır. Çünkü, ilk tetkikleri henüz uzmanlar kurulu yapmaktadır. Hüseyin Cahit de baş yazısında henüz ortada belirli bir şey yok iken fikir beyan etmenin doğru olmadığını, ancak Ankaradan öğrenildiğine göre, bu konuda iki değişik görüş bulunduğunu, bunlardan birinin Teşkilât-ı Esasiyede değişikliğe taraftar olanlara ait olduğunu ve meclis başkanını aynı anda devlet başkanı kabul etmek ve hükümete bir az daha yetki ve sorumluluk vermek, diğerinin ise cumhuriyet idaresinin açıkça kurulmasını istediklerini açıklıyor.

Hüseyin Cahit'e göre, Millet Meclisi Başkanını devlet başkanı yapmak ve bakanların yetkilerini bir az daha genişletmek yarım tedbirdir. Tek başına mutlak hakim ve bütün kuvvetleri kendinde toplamış olan bir meclis ile iş görmek mümkün değildir. Cumhurbaşkanı yerine "reis-i devlet" tabirinin kullanılmasının nedeni anlaşılamamış olup, aslında hükümdar da "reis-i devletdir, ama reis-i cumhur değildir". Hüseyin Cahit'e göre, Mustafa Kemal'in cumhurbaşkanı olması için şu sebepler mevcuttur: "Mustafa Kemal gibi bariz ve kuvvetli bir şahsiyet reis-i cumhurlukda da büyük bir nüfuz ve faaliyet sahası bulabilir. Hem hiç yıpranmadan, eskimeyen fakat behemal faal bir mubareze-i siyasiden (siyasi çatışmadan) ayrılmak istemedikleri takdirde heyet-i vükela riyâsetini tercih edebilirler. Bunda şeref ve haysiyetlerine hâlel hiçbir nokta görmeyiz"¹⁶. Hüseyin Cahit, diğer taraftan Büyük Millet Meclisinin dışında âyân meclisine gerek olmadığını da savunmaktadır. Mustafa Kemal ise cumhurbaşkanlığını en iyi yapabilecek kişidir. Ancak isterse Bakanlar Kurulu Başkanlığı görevini tercih edebilir.

Bu arada cumhuriyet sisteminin kurulması için gerekli çalışmalar sürmektedir. 4 Ekim 1923'te Tanin Halk Fırkasındaki toplantılar ile bilgileri muhabirinden öğrenmiştir. Buna göre, Halk Fırkası Divanı Heyet-i Vekilesi Gazi Mustafa Kemal Paşanın başkanlığında saat sekize kadar bir toplantı yaparak Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnu hakkında görüşlerde bulunmuştur. Toplantıda kanunun maddelerinin görüşülmesine geçilmemiş, ancak cumhuriyet sistemi esas olarak kabul edilmiş ve cumhuriyetin merkezinin Ankara olması karara bağlanmıştır.¹⁷

16 Tanin: 1 Teşrin-i evvel, No.347

17 Tanin: 5 Teşrin-i evvel 1923

Gene, 6 Eylülde Ankaradan gönderilen haberlere göre, Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnunun esaslı noktalarını Halk Fırkası Divanı tesbit edecek, teferruata ise Heyet-i Mahsusa bakacaktır. Özel heyetçe düzenlenen kanuna göre cumhurbaşkanının süresinin dört sene olması üzerinde durulmaktadır. Mustafa Kemal de bunun dört sene olmasını yeterli bulmaktadır.¹⁸

İstanbul'a gelen bazı milletvekilleri 7 Ekim 1923'te Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu üzerinde bazı fikirler ileri sürmüştür. Ruşen Eşref (Ünaydın) Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnunun henüz ne Mecliste, ne de Fırkada görüşülmediğini, ancak yeni bir Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnuna ihtiyaç olduğunu açıklamıştır. Vehbi Bey ise haftalardanberi Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnunda bazı önemli değişikliklerin yapılacağını duyduğunu, ama Ankarada henüz bu konuda bir çalışmanın olmadığını, bu konunun Ankaradaki muhabirlerin hayallerinden kaynaklandığını öne sürmüştür.

Hamdullah Subhi Bey, bu kanunu divan heyetinin görüşeceğini, sonra da önemli değişikliklerin olacağını ve bunun sonucunda ülkenin bir kazanç sağlayacağını belirtip "Yeni esasların zihinlerde ve kalplerde yerleşebilmesi için her tabaka arasında kendisine istinadgâh bulabilmesi için memlekete ne istediğimizi açıkca söyleyebilmeliyiz" demektedir.¹⁹

İstanbul'a gelen milletvekillerinin Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnu üzerindeki çalışmalarından haberdar olmayıp, sıhhatli bilgiler verememelerinin sebebi bu kanunun onlar Ankaradan ayrıldıktan sonra Ankarada geniş ölçüde gündeme gelip, heyetlerde görüşülmeye başlanmasından dolayıdır. Nitekim, 7 Ekim 1923 de İkdâm'ın ve 8 Ekim'de Tanin'in Ankara muhabirleri Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnuyla ilgili bir layihanın basılıp Uzmanlar Encümenine dağıtıldığını, 8 Ekim'de uzmanların son görüşmelerini sonuçlandırıp, 9 Ekim Salı günü fikirlerini fırkaya sunacaklarını açıklamaktaydı.²⁰ Dolayısıyla bu son gelişmelerden İstanbul'a gelen milletvekillerinin haberlerinin olması olanaksızdı.

İstanbul'daki milletvekilleri cumhuriyet idaresi ve hükümet merkezi hakkındaki çalışmaların birkaç senedenberi süregelen idare sisteminden ayrı bir çalışma içersinde oluştuğuna dikkat çekmişlerdir. Halkın seçimi ile oluşan meclis tarafından bir cumhurbaşkanının se-

18 Tanin: 7 Teşrin-i evvel 1223

19 İkdâm: 8 Teşrin-i evvel 1923, No.9524 Pazartesi

20 İkdâm: 8 Teşrin-i evvel 1923, Tanin: 9 Teşrin-i evvel 1923

çilmesi halkın kendi kendini yönetmesine karşı bir tecavüz değil, tersine onu tamamlayan bir bütün olacağını ileri süren milletvekilleri esasen üç senedenberi süren bu idare şeklinin bundan başka birşey olamayacağını, bu değişikliğin yalnız isim değişikliğinden öteye gidemeyeceğini savunmuşlardı.²¹

İstanbul gazeteleri Ankaradaki muhabirleri vasıtasıyla Ankara'daki Ekim ayında olan gelişmeleri gazetelerine tam anında iletmeyi başarmışlardır. 8 Ekim 1923 günü, Taninin Ankara Muhabiri hazırlanan kanunun pekçok maddesini Kânûn-i Esâsiden aldığını ve yüzelli maddeye yakın bulunduğunu, cumhuriyete karşı olanların kendi düşüncelerini kabul ettirmek için şiddetli savunmalar yapacaklarını bildirmekteydi.²² Artık, İstanbul Basınında Teşkilât-ı Esâsiye hakkında başyazılardaki yorumlar, tartışmalar su yüzüne daha açık bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştı. İkdâm Gazetesinde Ahmed Reşid "Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnumuza Dair" başlıklı yazı dizisinde cumhuriyet tartışmalarını gündeme getirmiştir. Ahmed Reşid yazılarına "Ahmed Cevdet Beyefendi" diye başlamakta ve Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnunun şimdiki halde epey noksanlarının olduğunu, bunları ilmen, mantiken inceleyerek düzeltmeyi istemenin kendisini mutlu kıldığını, mademki değişiklik gereğine herkes inanmaktadır, ben de hukukcu olarak gerekli yardımı yapacağım demektedir. Ahmed Reşid iki meclisli sistemi savunmakta ve mebus sayısının azaltılmasını da istemektedir.²³

Ahmed Reşid yazı dizisinin ikincisinde Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnunun maddelerini incelemeye devam etmektedir. Rejim olarak sistemin isminin belirlenmesi üzerinde durmakta ve terim için de "Cumhuriyet bilâd-ı Etrak unvanını ittihaz edelim: République de Pays des Turcs fena mı olurdu" demektedir. "Reis-i hükümet ve unvanı" için ise, önce bir hükümet kurulur, sonra hükümetin durumuna bakılır ve bunun sonunda da hükümetin ismi açıklanır savını ortaya attıktan sonra, bu hükümet tavrına böyle bir bakışla, ne "Reis-i cumhûr ve ne de reis-i devlet"i uygun görmediğini, çünkü hükümetin millet meclisinde kurulduğu ve başkanlığın ve egemenliğin onda olması gerektiğini açıklar. Ahmed Reşid, Dünyada cumhuriyet Hükümeti görülmediğini, reis-i cumhurun bir fırka başkanı seviyesine inmediğini de öne sürer.²⁴

21 İkdâm: 9 Teşrin-i evvel 1923, No.9525

22 Tanin: 9 Teşrin-i evvel 1923

23 İkdâm: 12 Teşrin-i evvel 1923, No. 9528

24 İkdâm: 13 Teşrin-i evvel 1923, No. 9529

Tevhid-i Efkârda Ebuzziya-zade de Teşkilât-ı Esâsiye ile devlet şeklinin değiştirilmesine karşı çıkmaktadır. O, cumhurbaşkanına çok fazla hak verildiğini, bir kanunu bir, bazen iki toplam üç ay cumhurbaşkanının bekletebileceğini, beğenmediği bir kanunu Mecliste önleyebileceğini öne sürmekte, Meclisin hakkının Mecliste bulunmasını istemekteydi.²⁵

İsmail Müştak Bey ise, fırkanın kurucusu olan Gazi'nin egemenliğin kayıtsız şartsız halka ait olduğunu belirttiğini, meclis ve hükümetin çalışma hedeflerinin milletin bağımsızlık ve egemenliğini savunmadan ibaret olduğunu öne sürerek, Halk Fırkasının hiç şüphesiz Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnunu savunmak için kurulduğunu, bu kanundan doğacak olan "Şekl-i idare cumhuriyetden başka bir şey olamazdı. O halde Halk Fırkası da olsa olsa bir Cumhuriyet Fırkası olabilirdi" demektedir. İsmail Bey Halk Fırkası ve idare tarzı için de şu yorumu getirmektedir: "Binaanaleyh daha yakın zamanlarda Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin gönüllerde saklı yaşayan hakiki ismi Türk Cumhuriyeti olduğu nasıl izhar edildi ise Halk Fırkasının da Cumhuriyet Fırkasına inkılâbı öylece tabi'idir". Nitekim, daha sonra Halk Fırkasının adı böyle olacaktır. Devletin adı da Türkiye Cumhuriyeti olarak kabul edilecektir.

İsmail Müştak, Baro Başkanı Lütfi Fikri Beyin ilk tanımlamasında haklı olduğunu, ikinci teşhisinin ise geleceğe ait olduğunu, milli egemenlik esasına dayanan meşrûti hükümetin aklen ve mantıken cumhuriyete karşıt olamayacağını ve cumhuriyet idaresine karşı yalnız mutlak padişahlık taraftarlarının itiraz edeceklerini, buna göre Teşkilât-ı Esâsiyecilerle Kânûn-i Esâsiyeciler arasında bir mücadele olacağını belirtiyor ki²⁶ bunda da haklıdır.

Tugrul Bey, 15 Ekim 1923'te "Teşkilât-ı Esâsiye Münakaşaları" başlığı altında cumhuriyet konusunda isim vermeksizin bazı kişilerin düşüncelerini yansıtıyor. Örneğin, Ankaradaki siyâsi çevrelerle ilgili bazı kişilerin Mustafa Kemal Paşayı politikada saf dışı bırakamadıklarından, Onu yükselterek kendilerine ince bir siyasi çalışma ortamı aradıklarını belirttikten sonra "Devletin şekli bu nev'i bir Cumhuriyet olduktan sonra fırkalar birbirleriyle daha iyi boy ölçülebilirler. Ve tabi'i mübarezede (tartışmada) kimin kazanacağını söylemeye lüzum yoktur. Bu sözler yeni bir şey olmamakla beraber bir fikir me-

25 Tevhid-i Efkâr: 13 Teşrin-i evvel 1923 cumartesi.

26 Lütfi Fikri: Meşrutiyet ve Cumhuriyet, İstanbul.1339, Tanin: 14 Teşrin-i evvel 1923

selesi etrafında nasıl dedikodular kopabileceğine misâldir” diyerek,²⁷ aslında cumhuriyetin bazı kişilerce çıkarları için desteklendiği izlenimini ortaya koymaktadır.

Tugrul Bey, şimdiye kadar ne grup, ne de fırka idare heyetlerinin Halk Fırkasına ait bir çalışma gösteremediklerini, hiç olmazsa bu yeni çalışma ile esasen bir fikir ve inanışa sahip olan vatanperverleri bu sahalara çekmeyi başaracaklarını ifade ile Meclisin uğraşacağı konunun bu olmaması gerektiğini, Meclisin önünde çözebileceği açlar, çıplaklar, sefiller olayı, yanan ve harap olan vatanın onarımı işleri dururken bu gibi tartışmaların yersiz olduğunu öne sürmektedir.²⁸

Bu arada Ankarada çalışmalar sürmektedir. Çeşitli proje çalışmaları ortaya konulmaktadır. 14 Ekim 1923’de Ankaradan edinilen bilgilere göre, yeni Teşkilât-i Esâsiye Kânûnuna esas olmak üzere şimdiye kadar sekiz proje hazırlanmıştır. Ancak, tartışmalar daha çok basılı proje üzerinde sürmektedir. Bu konu ile uğraşan bir kişi çalışmalar hakkında şu bilgileri vermiştir: “Yeni Teşkilât Kânûnuna Cumhuriyet kelimesi ilâve edilmiştir. Hakimiyet-i Milliye yine bilâ kayd ü şart millete aittir. İcrâ selâhiyeti kemagan (eskisi gibi) Meclisde kalacaktır. Vekillerin siyâset-i umûmiyede müşterek mesuliyetleri bazı teşevvüşata (karışıklığa) mucceb olacağından kabine reisini reis-i cumhurun, kabine azalarını ise kabine reisinin yalnız Meclisden intihâb etmesi kabul edilmiştir. Reis-i cumhura Meclise izafeten bir takım hukûk-u temsiliye verilme hususunda umûmi bir temâyül mevcuddur. Ağleb-i ihtimâl (kuvvetli bir olasılık) reis-i cumhura afv-ı husûsi hakkı da verilecektir. Âyân ve ikinci bir meclis kat’iyen mevzubahs değildir. . . Mütéhassıslar Komitesi ictima’aları resmî bir mahiyette değildir. Yalnız anlaşma şeklindedir. Komite kararlaştırılacak şekilden sonra fırka divanında tekrar müzakeresine başlayacaktır.”²⁹

Bu beyanattan da anlaşılacağı üzere cumhurbaşkanına olaganüstü yetkiler verilmemektedir. Yalnızca kabine başkanını seçme hakkı ve bazı konularda özel afv hakkı verilmektedir. Cumhurbaşkanını Meclis seçmektedir. İki meclis yoktur. Uzmanlar Komitesi bir danışma niteliğindedir. Yasa ile ilgili hususlar daha sonra fırka grubunda ve Meclisde görüşülecektir.

Bu beyanat şimdiye kadar kafalarda oluşan soruları ve yanlış anlamaları gidermiş olmalıydı. Ama olmadı. Tartışmalar gereksiz yere sürüp gitti.

27 Tanin: 15 Teşrin-i evvel 1923, Pazartesi

28 Tanin: 15 Teşrin-i evvel 1923

29 15 Teşrin-i evvel 1923

16 Ekim 1923'de İkdâm Gazetesi çifte başlıkla "Türk Cumhuriyeti ve Tan Gazetesi" üst başlığı ve "İslâm Ananelerine ve Türk Ananelerine Bıgünkü Cumhuriyet Yabancı Değildir" alt başlığı ile yayınladığı yazılarda Cumhuriyet meselesine temas etmiştir.

İkdâm, Türkiyede Cumhuriyet kurulması ile ilgili Tan Gazetesinin fikirleri ile ilgili yazısında, Avrupada pekçok kişilerin cumhuriyet konusunun Müslüman gelenek ve dinine ya da Türk milli geleneklerine uymadıklarını öne sürdüklerini, oysa İslam Dünyasında cumhuriyet geleneğinin çok eski olduğunu, dört halifenin seçimle iş başına geldiklerini, İslamda demokrasi denen sistemin çok eskidenberi mevcut, Emeviler zamanında ve sonrasında demokratik idarenin bulunduğuna işaret etmişti.³⁰ Daha sonra Osmanlıların ilk devirlerinde yönetimin "idare-i mutlak" olmadığı örneklerle açıklanmakta, Mustafa Kemal Paşa ile ise Türklerin milli birliklerini yeniden sağladıklarına, reis-i millileri olan Mustafa Kemal Paşayı cumhurbaşkanı yapmaya yöneldiklerine temasla "Reis unvanı Türk anânâtına bir zamanki sultan unvanından daha yabancı değildir" denmektedir.³¹

İkdâm, aynı günkü yazısında Tan Gazetesi adına Ankaraya giden Mösyö Gention'un Teşkilât-ı Esâsiye hakkındaki görüşlerine ve takdirlerine de yer vermektedir. Buna göre, yeni Türk Kânûn-u Esâsisi milletin özel durumu ve memleketin doğal durumuna uygun bazı özellikleri ile beraber genel heyeti itibarıyla batı cumhuriyetlerine eşit olacaktır. Artık hükümet şeklinin kesin olarak kararlaştırılacağı ümit edilmektedir. Yorumda yeni Türkiyenin Teşkilât-ı Esâsiyesinde yalnızca bazı esaslı alanlarda değişiklik yapılabileceği öne sürülmekte ve "Anadolu bayırlarında yeni Türkiyenin mukadderatına hakim olan zeki ve azim-perver rical devlet işlerine ehildir" denilmekteydi.³²

16 Ekim 1923'de Tanin "Türkiyede Cumhuriyet Olabilir mi?" başlığı altında yayınladığı imzasız yazıda, Türklerin cumhuriyet ilân etmesinin büyük takdir uyandıracığını, böylece kendi eski cumhuriyet sistemlerini kurmakla milli geleneklerine döneceklerini açıklamaktaydı. Tan Gazetesi, Paristen gelen bir telgraf haberine göre bu yazıyı yayınlamıştı. Gazete, cumhuriyet ilânının geleneklere uygun düşmediği iddiası üzerine, bunun Türk geleneklerine aykırı olmadığını belirterek yabancıların yanlış düşündüğünü ortaya koymak istemiştir.³³

30 İkdâm: 16 Teşrin-i evvel 1923, No.9532

31 İkdâm: 16 Teşrin-i evvel 1923

32 İkdâm: 16 Teşrin-i evvel 1923

33 Tanin: 16 Teşrin-i evvel 1923, No.362

İstanbul gazeteleri, 1923 Ekiminin ikinci yarısında da cumhurbaşkanının yetkileri konusuna ağırlık vermişlerdir. Bu haberler daha çok tam da gerçek olduğu doğrulanmayan bilgilerden kaynaklanmaktadır. Ankara muhabirleri Ankaradan duyabildiklerini İstanbulla aktarmaktadırlar. 15 Ekimde Ankaradan bir muhabir Teşkilât-ı Esâsiyede çok az değişiklik yapılacağını, cumhuriyetin muhakkak kabul edileceğini bir yetkilinin şu şekilde ifade ettiğini belirtmişti: "Halbuki cumhuriyet sistemini ergeç kabul etmek mecburiyetindeyiz. Önümüzdeki cumhuriyet numunelerinden ilmen istifade edebilmeliyiz."³⁴

17 Ekim 1923 tarihli Tanin henüz Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnu ile ilgili değişiklikler hakkında tam bir bilgi sahibi olunmadığını, ancak bazı rivayetlerin dolaştığına dikkat çekmektedir. Proje henüz müsvedde halindedir. Aynı gazete, Yenigün Gazetesinden aldığı bir habere dayanarak, Teşkilât-ı Esâsiye konusunda Uzmanlar Heyetinin çalışmaya devam ettiğini, reis-i cumhurun devlet reisi olacağını, Millet Meclisinin temsilcisi olduğu kadar bakanlar kurulunun da doğal üyesi olduğunu öne sürmektedir. Meclis cumhurbaşkanını seçtikten sonra bakanlar kurulu ile işlerini yürütecektir.³⁵

Bu arada Mustafa Kemal Paşanın cumhurbaşkanı olmak istemediği yolunda söylentiler bazı gazetelerde yer almaya başlamıştır. Aslında Gazi bu şekilde hiçbir beyanat vermemiştir. Bunları ciddi olmayan ve Gazi Mustafa Kemal Paşayı cumhurbaşkanlığından uzak tutmak için ortaya atılan söylentiler olarak algılamak mümkündür.

17 Ekim 1923 tarihli İkdâm'da sözde bir habere göre, Gazi Cumhurbaşkanı olmaktan çekinmektedir. Mareşal Fevzi Çakmak ve Dışişleri İsmet Paşalardan birinin cumhurbaşkanı olması ümit edilmektedir. İkdâm bu haberin ne kadar doğru olduğunu bilmediğini itiraf etmekle birlikte Gazi'nin bu fikrini alkışlamakta, Gazi'nin bu görevi almamasının hem kendisi, hem de memleket için hayırlı olacağını ileri sürmektedir. İkdâm'a göre Gazi cumhurbaşkanı olmaktan çok, hükümet başkanı olursa kendisinden daha fazla hizmet beklenir, esasen demokrasi cumhuriyetlerinde başkanlık faaliyet makamı değildir. Oysa Gazi çalışma mevki'inde olursa ülkeye daha yararlı olur diyerek İkdâm kendi özel düşünce ve görüşlerini bu şekilde dile getirmekte ve Gazi'nin böylece daha çok sevileceğini, millet gözünde değer kazancığını iddia etmektedir.³⁶ Aynı haber 18 Ekimde, Vatan Gazetesinde

34 Tanin: 16 Teşrin-i evvel 1923, Salı.

35 Tanin: 17 Teşrin-i evvel 1923, Çarşamba

36 İkdâm: 17 Teşrin-i evvel 1923, No. 9533 Fotokopi: 1

İkdamdan alınarak yayınlanmakta, ancak bunun bir rivayet olduğuna da işaret edilmektedir.³⁷ Ancak, ertesini gün Vatan bir milletvekilinin beyanatına göre, Gazinin cumhurbaşkanı olacağını o milletvekilinin ifadesi olarak verir: Gazi Paşa reis-i cumhur olacak. En şerefli mevki' en şerefli zata aittir."³⁸ Burada bu milletvekilinin ismi verilmemektedir. Ancak gazetecilik anlayışına göre, ismini vermek istemeyen kişinin isminin verilmemesi de akla uygun gelmektedir.

18 Ekimde Tevhid-i Efkâr "Cumhuriyet Meselesi Etrafında Hararetli Bir Mücadele" başlığı altında bilinen hususları tekrarlar. Uzmanlar Heyeti cumhuriyet konusunda ikiye ayrılmıştır. Reis-i cumhura verilecek yetkiler konusunda tartışmalar vardır. Cumhurbaşkanlığı konusu bir oy fazlalığı ile kabul edilmiştir.³⁹ Aynı gün, Tevhid-i Efkâr, Ankara muhabirinden aldığı doğru bir haberi yayımlar. Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı olmayacağı yolundaki haberler asılsızdır ve Mustafa Kemal Paşa'nın Millet Meclisinde cumhurbaşkanı olması kesinlik kazanmıştır.⁴⁰

18 Ekim 1923'de Ahmet Cevdet İdam'da "Teşkilât-ı Esâsiye" başlığı altında cumhuriyet meselesine gayet detaylı bir şekilde değinmektedir. Yazar, Londra'da çıkan Dail Telgraf Gazetesinde "Yeni Türkiye" başlığı ile yayınlanan yazıda hükümet içerisinde cumhuriyete muhaliflerin olduğunun ileri sürülmesini, yabancıların İttihat ve Terakkî taraftarlarının ya da Kürtlerin olaya siyâsî anlam vermelerini ve bir takım ihtimaller öne sürmelerini hatalı bulmaktadır. Ona göre olay tam olarak ortaya çıkmamıştır. Zaten Dünyanın her devletinde bu tip sorunlar ciddi tartışmalardan sonra belirginleşebilir. Mustafa Kemal Paşanın hangi durumu kabul edeceği belli değildir. Bu konulara hakim olan bir gazete "Mustafa Kemal Paşanın cumhurbaşkanı olması ihtimâli bir takım taraflardan kendisine karşı nahoş hissiyatın tezahürüne sebep olmaktadır" tezini ortaya atmaktadır. Ahmed Cevdet Bey, sorunun cumhurbaşkanının hukuk, yetki ve görevleri noktasından kaynaklandığını, oysa Fransa Cumhuriyeti ve cumhurbaşkanının yetkileri kopya edilseydi sorun çıkmazdı tezini ortaya atmaktadır. Ona göre, Teşkilât-ı Esâsiye değişikliği şimdiki Meclisin dışındaki hukûk, siyâset ve deney sahibi kişilerden kurulu bir heyete verilseydi daha iyi sonuç alınırdı. Ayrıca bu konuda aceleye gerek de yoktur. Meclis ül-

37 Vatan: 18 Teşrin-i evvel 1923, Cuma

38 Vatan: 19 Teşrin-i evvel 1923, No. 187.

39 Tevhid-i Efkâr: 18 Teşrin-i evvel 1923 Fotokopi: 2

40 Tevhid-i Efkâr: 19 Teşrin-i evvel 1923

kenin çeşitli fikir gruplarını temsil edemeyeceğinden, bu yasanın tek bir kaynaktan çıkması hatalı olup, genç kafaların bu gibi işlere el sokmaması gerekir. Ahmed Cevdet, daha sonra, 17 Ekimde Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı olmayacağı yolundaki haber doğru ise, bu vazgeçmenin Gazi Paşa'yı yükseltecek bir karar olacağını ve tartışmaların daha "gayr-i şahsi" bir ortamda yürütülebileceği izlenimini uyandırdığını ifade eder.⁴¹ Ancak, Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanlığından vazgeçmesi diye bir husus yoktur. Bu bir rivayetten öteye gitmemiş ve yalanlanmıştır.

Uzmanlar Heyeti Ankarada çalışmalarını sürdürmektedir. Uzmanlar Heyeti 17 Ekim günü geç vakitlere kadar çalışmıştır. Ancak, cumhurbaşkanına verilecek yetkiler konusunda anlaşmazlıklar sürmektedir. Teşkilât-ı Esâsiyeye taraftar olanlar cumhurbaşkanına hiçbir yetki verilmemesini istemekte, ikinci grup olan cumhuriyetçiler ise bazı hakların tanınmasını istemektedirler. Cumhurbaşkanı tarafından Meclisin "Tecdîd-i intihâba da'vet" (Seçimleri yenilemeye davet) sorunu ise sert tartışmalara neden olmaktadır.⁴²

Uzmanlar Heyeti 18 Ekim günü de Ankara İstasyon Binasında ve Mustafa Kemal Paşanın başkanlığında toplanarak Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnunda yapılacak düzenlemeleri tartışmaya devam etmiştir. Tevhid-i Efkârın haberine göre, sonuçta cumhurbaşkanının aynı zamanda meclis başkanı olmasına ekseriyetle karar verilmiştir. Uzmanların bir eğilimi de kabine usulüdür. Bu arada cumhurbaşkanının millet meclisini "Tecdîd-i intihâba davet ve fesh etmek" yetkilerini elde etmemesi yolunda bir cereyan vardır. Tevhid-i Efkâr Muhabirinin ifadesine göre Ankaradaki mebuslar bu konuda şu sözleri söylemişlerdir: "—Bizim intihâb ettiğimiz bir reis-i cumhurun, milletin intihâb ettiği bir heyet-i meclisi fesh etmesi milletin hukûk-u meşru'asına tecavüz teşkil eder. Bu tecavüzün vuku'u ve bu tecavüze mesağ (izin) verilmesi gayr-i mümkündür. Büyük Millet Meclisi reis-i cumhurun meclisi fesh etmek selahiyetini kabul etmeyecektir."⁴³

Tevhid-i Efkâr bu haberi ile daha çok cumhurbaşkanının yetkilerini kısıtlamayı hedef edinmekteydi. 19 Ekimde ise gene aynı gazetede cumhuriyet ile ilgili çalışmalar ince bir şekilde alaya alınmaktadır. "Ankara İstasyon Binası Cumhuriyeti Doğurabilecek mi?" başlığı altında durup dururken dertsiz başa dert açıldığı, hakimiyet-i

41 İkdâm: 18 Teşrin-i evvel 1923, Perşembe, No. 9534

42 Tanin: 18 Teşrin-i evvel 1923, Perşembe, Tevhid-i Efkâr: 18 Teşrin-i evvel 1923

43 Tevhid-i Efkâr: 19 Teşrin-i evvel 1923

milliye usulü ile memleket güzel güzel yönetilirken cumhuriyet havası estirilmeye başlandı. İleri sürülmekte ve cumhuriyet ile ilgili çalışmalar şu şekilde alaya alınmaktadır: "Bizim bildiğimize göre, cumhuriyet İstasyon Binasından değil, millet meclislerinde doğar. İstasyon binasında ise olsa olsa tren çıkar. Fakat ,Ağa oğlu Ahmet ve Ziya Gökalp bey gibi üstatlar Maşa'Allah kendilerine pek güvenirlir. Onlar ısmarlayınca, İstasyondan cumhuriyet kanûn-i esâsisi, millet meclisinden de ekspres treni çıkarmaları işten bile değildir.

Yeni cumhuriyet anlaşılan İstasyon Binasında hazırlandığı için bir sürat katarı gibi azâmi şiddetle ortaya atıldı, fakat çok geçmeden galiba garbci makinistleri pek beceriksiz oldukları için cumhuriyet treninin daha istasyondan çıkmadan islimi tükendi.⁴⁴

Bundan bir gün sonra aynı hususlar aynı gazetede başka bir şekilde ele alınmakta ve cumhuriyetin hazırlayıcıları olanlara çatılmaktadır. Ağa oğlu Ahmet ve Ziya Gökalp'i cumhuriyeti hazırlayan makinistler olarak tanıtan gazete, cumhuriyet sistemi konusunda boşuna gürültü koparıldığını ve bir sonuca ulaşamadığını şu şekilde anlatmaktadır: "Ankara İstasyonunda hazırlanan cumhuriyet katarı Ağa oğlu Ahmed ve Ziya Gökalp beyler gibi iki üstat makinistin elinde düdükle çalarak, duman saçarak, islim savurarak dehşetli bir sürat katarı gibi gider görünüyor. Fakat, hakikat halde bütün patırdıya rağmen cumhuriyet treninin muntazaman ileri mi yoksa geri mi gittiği pek anlaşılamadı. Muhakkak olan cihet, katar istasyon ile millet meclisi binası arasındaki bir karış mesafeyi hala kat' edememektedir.

Müfrit ve grubcu, ser'î bir terakki-perver olan Ağa oğlu Ahmed Beye kalsa cumhuriyet treni çokdan mahall-i maksuduna erişir idi, fakat anlaşılan şarkcı ve Turancı olan Ziya Gökalp Bey treni aynı menzil-i maksûda aksi istikametde götürmek istiyor. Ve iki makinist arasındaki münakaşa ve mücadele yüzünden cumhuriyet katarı da bütün gürültüsüne ve Amerikan Dehaley trenlerine benzeyen lülesine rağmen mütemediyen yerinde sayıyor"⁴⁵

Tevhid-i Efkârın burada ileri sürdüğü cumhuriyetin geciktiği fikri daha sonra ileri süreceği cumhuriyetin ilânında acele edilmiştir iddiası ile ters düşmektedir. Cumhuriyetin ilânından sonra da bunun aceleye getirildiği savunması tam bir çelişki içersinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca gazetenin Ağa oğlu Ahmed'i müfrit ve grubcu,

44 Tevhid-i Efkâr: 19 Teşrin-i evvel 1923

45 Tevhid-i Efkâr: 20 Teşrin-i evvel 1923

Ziya Gökalp'i de şarkıcı ve Turancı olarak gösterip, ikisi arasında anlaşmazlık olduğunu iddia etmesi de tutarsızdır. Çünkü, bu konuda ikisi arasında bir çelişki yoktur. Nitekim, bu konuda kendileri ters bir beyanatta bulunmadıkları gibi muhabirler tarafından da İstanbul'a bu tarzda bir bilgi iletilmemiştir.

Tevhid-i Efkâr'ın İzmir Muhabirinin İzmirde eski İktisat Bakanı Mahmud Esad Bozkurt ile bir konferans sırasında bir görüşme yaptığını ve kendisine cumhuriyet hakkındaki düşüncelerini sorduğunu ve bunların neler olduğunu gazetede yayınlattığını bilmekteyiz. Mahmut Esat, Amerikada olduğu gibi "Tefrik-i kûva-ya müstenid" (kuvvet ayırımına dayalı) bir cumhuriyeti kabul etmenin ülke için iyi olmayacağını, memleketimiz için yararlı olan cumhuriyet şeklinin "vahdet-i kûva-ya müstenid" (kuvvetlerin birliğine dayalı) bir cumhuriyet sisteminin kabulü gerektiğini savunur. Buna göre boş olan devlet başkanlığı için bir cumhurbaşkanı seçilir ve olay sonuçlanır. Mahmut Esat, Ankarada iken Halk Fırkasının bu yolda düşündüğünü, bütçenin tetkiki, savaş ve sulh yapılması ve önemli maddelerin Millet Meclisine ait olmasını, cumhurbaşkanına bazı az sayıda yetkilerin verilebileceğini öne sürmüştür. Bu beyanatın hemen arkasında Tevhid-i Efkârın anlaşılmasız bir yorumu yer almıştır. Bunda cumhurbaşkanlığı unvanının ortaya çıkarılmasının nedeninin anlaşılamadığı, çünkü Teşkilât-ı Esâsiyeye göre egemenliğin millete verildiği ve Meclisin başkanı olan şahsın reis-i devlet olduğu, Mahmut Esat'ın dediği gibi reis-i hükümet sandalyesinin zaten dolu olduğu ileri sürülmüştür.⁴⁶ Oysa, Mahmut Esat konuşmasında cumhuriyet sisteminin olmasını değil, olmasını savunmakta, hatta Meclisin ve cumhurbaşkanının yetkilerini bile belirlemektedir. Aynı yorumda, cumhuriyetçilerin üç senedir uygulanan milli egemenlik esaslarına dayalı idare şeklinin sakıncalarını gördüklerini, bundan dolayı cumhuriyetin kabul edileceğini, cumhuriyeti kabul etmek ile bir değişikliğin olmadığını savunduklarına yer verilmekte, ancak yorumda cumhuriyetin ilânı ile başarı sağlanamayacağı öne sürülmektedir.⁴⁷ Tevhid-i Efkâr yazının başına koyduğu başlık ve ortaya attığı yorum ile cumhuriyetin aleyhinde olduğunu belirtirken Mahmut Esatın beyanatını da hedefinden saptırmak istemiştir.

Tevhid-i Efkârda cumhuriyetin aleyhinde olmanın bayraktarlığını Ebuuziya-zade yapmaktadır. 20 Ekim 1923 tarihli "Meclis Riyaseti ile

46 Tevhid-i Efkâr: 19 Teşrin-i evvel 1923

47 Tevhid-i Efkâr: 19 Teşrin-i evvel 1923

Cumhurreisliği Bir Arada Olamaz” başlıklı baş yazısında, Mustafa Kemal Paşanın geçen sene bu zamanlarda gazetecilerle uzun bir sohbet toplantısı yaptığını, gazetecilerinde o tarihe kadar Mustafa Kemal’in bir savaşçı olduğunu, bundan sonra ise yenilikçi çalışmalarda bulunacağı izlenimini doğurduğunu anlatıyor. Mustafa Kemal geçen sene İzmit’e gelmeden önce Ankarada bir Halk Fırkası kurmaya ve bunun başında siyasetle uğraşmaya karar verdiği, ama Ahmet Emin’in de belirttiği üzere ulusal bağımsızlık savaşı kahramanının siyasette kendisini zor duruma sokacağını ileri süren Ebüzziya, Mustafa Kemal’in cumhuriyet sistemini kurmak için uzmanlar heyeti oluşturmaya, hukûk-u esâsiye maddelerini alt üst etmesine yetkisi ve hakkı olmadığı, eğer böyle bir yol izlenirse her zaman ve şahsa göre devlet teşkilatında değişiklik yapılırsa işin içinden çıkılamayacağını belirtiyor. Yazar, 1 Kasım 1922 de kurulan hükümet şekline ve Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnunun 9. maddesine göre Meclis Başkanının aynı zamanda kabinenin de doğal başkanı olduğunu, o halde bir değişikliğe gerek bulunmadığına işaretle gereksiz yere cumhuriyet kurma girişimlerinin sona erdirilmesi gerekir demektedir. Böylece gereksiz yere yapılan dedikodular son bulacak, halk da huzura kavuşacaktır. Eger mutlaka bir cumhuriyet kurulacaksa bu cumhuriyeti kitapta yeri olan cumhuriyetlerden birine benzetmek gerekir diyen Ebüzziya, Mustafa Kemal’in hem meclis başkanı, hem de cumhurbaşkanı olacağını sanmaktadır.⁴⁸

Ebüzziya-zâde bu düşüncesinde yanılmaktadır. Çünkü, Mustafa Kemal Paşanın böyle bir niyeti yoktur. Cumhurbaşkanı aynı zamanda meclis başkanı olmayacaktır. Siyasetin dışında olacaktır. Yetkileri de sınırlanacaktır.

Vatan Gazetesi ise konuya çok olumlu bakmaktadır. 25 Ekim 1923’te Tanin Teşkilât-ı Esâsiye ile ilgili olarak Ekim ayında olan değişiklikleri şu şekilde açıklamaktadır. İki gün önce Vatan Gazetesinde Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnu ile ilgili olarak yer alan değişikliklerin yeni olmadığını, bunların eski kanunda yer aldığını belirterek, Millet Meclisi toplanmadan Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnunda düzenleme yapılmasının düşünüldüğünü, Aga oğlu Ahmed, Ziya Gökalp beyler ve diğer uzmanların katıldığı küçük bir heyete proje hazırlatıldığını ve bu projenin basıldığını hatırlatıldığı yazıda, uzmanların bu projede bazı değişiklikler yaptıkları, projenin bu son şekliyle basıldığı açıklanmaktadır. Bu projeye göre cumhurbaşkanının Millet

48 Tevhid-i Efkâr: 20 Teşrin-i evvel 1923

Meclisini kaldırmaya hakkı yoktur. Bu proje daha sonra “Heyet-i Vekile”den bazı kişilere verilmiş ve onlar arasında da görüşmeler olmuştur. En sonunda proje Fırka Divanına gelmiştir. Fırkada proje üzerinde tartışma olmamış, ancak proje, Kânûn-i Esâsi Projesi üyeleri ve heyet-i vekileden ve fırkanın meclisindeki grubundaki bazı kişilerin katılacağı heyete gönderilmiştir. İstasyonda Gazi'nin de başkanlık yaptığı heyet budur. Konu üzerinde hararetli tartışmalar olmuş, hazırlanan bütün projeler bir kenara bırakılarak Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnu esas olmak üzere müzakereler yapılmıştır. Buna göre, yasama ve yürütme yetkisi Büyük Millet Meclisine ait olup, cumhurbaşkanı aynı anda millet meclisinin başkanıdır. Başbakan cumhurbaşkanı tarafından atanacaktır. O da bakanları seçip Meclisin onayına sunacaktır. Meclis dört sene debir yenilenecektir. Her sene altı ay toplanacaktır. Millet Meclisi kendi kendini fesh edebildiği gibi, cumhurbaşkanı seçimleri yenileyebilecektir. Cumhurbaşkanı bazı şartlarda yasaları red hakkına sahiptir.⁴⁹ Üzerinde durulan ama ne gibi değişiklikler yapılacağı bilinmeyen ve bu yüzden yanlış anlamalara, tartışmalara neden olan, cumhurbaşkanının meclisi fesh olayı gibi birkaç nokta hariç tutulursa Teşkilât-ı Esâsiyede yapılacak değişiklikler bunlardan ibaret olacaktı.

Sanırız Ziya Gökalp ile Ahmet Ağa oğlu hakkında anlaşmazlık olduğu düşüncesi, Ağa oğlu Ahmet Beyin Halk Fırkası içerisinde bazı anlaşmazlıklar olduğunu az da olsa işaretleyen bir makalesinden kaynaklanmış olmalıdır. Hüseyin Cahit Bey buna dayanarak mebusların herbirinin düşüncesinin ne olduğunun tam olarak bilinmediğini, bu yüzden kesin bir sonuca varılmadığını açıklar. Hüseyin Cahit aynı anda, cumhuriyet sisteminin kabulüne taraftar olmadığını, Teşkilât-ı Esâsiye'nin zaten cumhuriyet demek olduğunun herkes tarafından bilindiğini ifade ederek “şu halde mebuslarımızdan bir kısmı cumhuriyet taraftarıdır, bir kısmı Teşkilât-ı Esâsiye taraftarıdır demek birdenbire zihinleri şaşırabilir. Olsa olsa mebuslardan bir kısmı şimdiki Teşkilât-ı Esâsiye prensiplerini muhafazaya taraftar olurlar, bir kısmı da bunların ta'dil edilmesini isterler” tezini ortaya atıp, bunun cumhuriyetin ilânı ile eş tutulmamasının gerektiğini öne sürer. Ancak, Hüseyin Cahit, Teşkilât-ı Esâsiyenin değiştirilmesine taraftar olduğunu, buna karşın Teşkilât-ı Esâsiyeyi değiştireceğiz, cumhuriyet yapacağız diye ortaya millî egemenliği bozacak bir kânûn-i esâsi konulursa “Cumhuriyet esvâbı giymiş bu eskiyi şark ruhunu sırf üstündeki cici bicilerden do-

49 Tanin: 25 Teşrin-i evvel 1923, No.371 Perşembe

layı ruhumuza sokmağa” kalkmak demek oluyor ki buna taraftar değiliz demektedir.⁵⁰

Hüseyin Cahit’in tersine gene Tanin’de 14 Ekimde İsmail Müştakin cumhuriyeti savunduğunu gördüğümüze göre, aynı gazetede yazan yazarlar arasında bile düşünce farkının olduğunu söyleyebiliriz. Üstelik, 1 Ekim tarihli aynı gazetede Hüseyin Cahit’in Mustafa Kemal gibi bariz ve kuvvetli bir şahsın reis-i cumhurlukda büyük bir nüfûz ve faaliyet sahası bulabilir dediğini de unutmamak lazımdır.

Ahmet Cevdet, Cumhuriyetin ilânından bir gün önce başyazısını gazeteye vermiş olduğu için cumhuriyetin ilân edildiğini bilmediğinden 30 Ekim 1923 tarihli “Hakimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet-Cumhuriyetin Nev’ileri” başlıklı yazısında cumhuriyet tartışmasını sürdürmüştü. Ahmed Cevdet, yazısında hakimiyet-i milliyenin Türkiye’deki kadar hiçbir yerde meçhul kalmadığını belirterek Dünyadaki anayasal sistemleri izah etmekte ve Üniversitenin bu meseleye gereken değeri vermediğini öne sürmektedir. Yazar, devlete, mebuslara hitapla yeniliklerden nasıl fayda sağlanacağını öğrenmek istiyorlarsa bunu hukukla uğraşanlara, hatta Avrupa’ya sormaları, ciddi davranıp, iyi düşünceleri gerektiğine de işaret etmektedir. Ahmed Cevdet, Gazi’nin Türkiye Devletinin idare şeklinin cumhuriyet, Türkiye Reis-i cumhurunun Millet Meclisi tarafından seçilmesi gerektiğini önerdiğini, böylece Avrupadaki geçerli usûle meyledileceğini, Millet Meclisindeki mebus sayısının azaltılmasını, ayrıca bir Ayân Meclisi kurmakla daha iyi bir sistem oluşturulmasını arzu ettiğini açıklamaktadır.⁵¹

Ahmed Cevdet, Meclis-i Mebûsânı diktatörlükten alıkoyacak bir kuvvetin olmadığını, kendi tekliflerinin nasıl karşılanacağını bilmediğini öne sürerek Gazinin bu karar hakkında son günlerde çok iyi düşündüğünü, basın hürriyetine geniş ölçüde uyduğunu, ancak muhalif bir partinin ortaya çıkması ile daha iyi fikirlerin ortaya atılabileceğini şu şekilde açıklamıştı: “Muceb-i şükrandır ki son günlerde Mustafa Kemal Paşa iyi düşünmüş, şuradan buradan teklif olunan ucubeleri kabul etmemiştir. Hatta biz diyeceğiz ki, Gazi Paşa matbuatı da hürriyet tefekkürünün ilk semeresini iktıfat etmiştir (meyvelerinin sonuçlarını almıştır). Ve münakaşalarımızın mahiyetiyle sabitdir. Bunlar elzemdir. Tarik-i sevâba (sevab yoluna) ancak bu sayede başlanabilir.

50 Tanin: 25 Teşrin-i evvel 1923

51 İkdâm: 30 Teşrin-i evvel 1923, No.9546

Eger meclisimizde muntazaman bir muhalif parti olsa idi, Paşa ve diğerleri fikren daha ziyade müstefid olurlardı (yararlanırlardı).⁵²

Bu tartışmalar sürerken cumhuriyet ilân edilmiştir. İkdam Gazetesi 30 Ekim tarihli nüshasında cumhuriyetin ilânının nasıl olduğunu anlatmıştır. Gazete, saat altıya kadar olan toplantıdan sonra olayın gerçekleştiğini, sabahleyin fırkanın toplandığını, saat ikiye kadar toplantının sürdüğünü, Uzmanlar Heyetince hazırlanan Teşkilât-ı Esâsiye değişikliklerinin görüşüldüğünü ve alınan kararların Meclise getirildiğini açıklamıştır. Saat altıda İsmet Beyin Başkanlığında toplanan Meclis görüşmelerden sonra cumhuriyeti ilân etmiştir.⁵³

158 üyenin oy birliği ile ilân edilen cumhuriyet yüzbir pare top atışı ile kutlanmıştır. 30 Ekim 1923 günü sabah erkenden İstanbul bayraklarla donatılmış ve saat onbeş otuzda valilikte, kolorduda tebrik merasimi başlamıştır. Akşam ise fener alayları düzenlenmiş, halk ellerindeki fenerlerle şenliklere katılmış, çeşitli semtlerde eğlenceler düzenlenmiştir. Aynı işlemlerin İzmirde de olduğunu görmekteyiz.⁵⁴

Yabancı devletlerin temsilcileri o tarihte İstanbulda bulunmaktaydılar. Dışişleri temsilcisi tarafından devletin yeni sistemi onlara da iletilmiştir. İstanbulda bulunan yabancı devlet temsilcileri de cumhuriyeti takdirle karşılamışlardır. İstanbuldaki Dışişleri delegeşi Doktor Adnan (Adivar) Fransız, İngiliz, İtalyan, Amerikan delegeleriyle, İran, İsveç, İspanya, Hollanda, Danimarka elçilerine, Sırp, Romen delege heyetlerine Türkiye Devletinin idare şeklinin cumhuriyet olarak belirlendiğini, Mustafa Kemal Paşanın da cumhurbaşkanı seçildiğini duyurmuştur.⁵⁵

Cumhuriyetin ilânı resmî olarak İstanbula gece yarısı ulaşmıştır. 29 Ekim gecesi Üçüncü Kolordu Komutanı Şükri Naili Paşaya, Müdafaa-i Milliye Vekâletinden haber resmî olarak gece saat onikide ulaşmıştı. Şükrü Naili Paşa derhal gerekli bildirimleri yapmıştı. Cumhuriyet İstanbulda Selimiye Kışlasından yüzbir pare top atışı ile kutlanmış ve okullar tatil edilmişti. Ayrıca, Yavuz, Kemal Reis, Taşoz, Muin-i Zafer gemilerinden top atışları yapılmış, öğleden sonra da limandaki yabancı gemiler bayraklarla donatılmıştı.⁵⁶

52 İkdam: 30 Teşrin-i evvel 1923

53 Tanin: 30 Teşrin-i evvel 1923, İkdam: 30 Teşrin-i evvel 1923

54 Vatan: 31 Teşrin-i evvel 1923, Çarşamba, İkdam: 30 Teşrin-i evvel 1923

55 İkdam: 31 Ekim 1923, No.9547

56 İkdam: 31 Teşrin-i evvel 1923

İkdam Gazetesi 31 Ekim 1923'de imzasız olarak "Teşkilât-ı Esâsiyemiz Vuzûh Kesb Etti" başlıklı bir yazı yayınlamıştır. Bunda Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnunda şimdiye kadar şüpheli kalmış olan hususlara açıklık getirildiği, bu kararlar boşlukların doldurulduğu, buna devletin şeklini tayin eden bir karar demenin doğru olmadığı, bununla şüpheli bazı hususların aydınlığa kavuşturulmasının sağlandığı açıklanmaktaydı. Cumhuriyetin yeni kabul edilmediği, saltanat yıkıldığında zaten bu sistemin kurulduğu belirtilen yazıda cumhuriyetin yararlarına şöylece değinilmektedir:

"Cumhuriyet, şimdi yeni kabul edilmiyor. Bu şekli devlet daha saltanat-ı ferdiyenin yıkıldığı dakikada teessüs etmiştir. Bu sütunlarda daha pekçok zaman evvel denildiği gibi, bu son vuzûh ile zaten teessüs etmiş olan şekli devlet hakiki ismi ilân edilmiş oluyor. Reis-i cumhurun intihab olunması suretiyle, o şekil-i cumhuriyetimize, bütün medenî dünyada ma'lûm olan bir simâ veriliyor ve faaliyet ve tatbikatda fiilen iş görecek bir mahiyet alıyor." Yazıda, bir devlet başkanı eksikliğinden dolayı reis-i cumhur seçimine gerek duyulduğu, bu amaçla Teşkilât-ı Esâsiye maddelerine açıklık getirildiği, artık devlet şeklinin açık bir şekilde ortaya çıktığı belirtilmekte ve Gazi Mustafa Kemal Paşa tebrik edilerek, kendisine başarılar dilenmektedir.⁵⁷

Ancak, Tanin ve Tevhid-i Efkâr gazeteleri cumhuriyet konusunda aynı fikri paylaşmamaktadır. Örneğin, Tanin Gazetesi, 31 Ekimde, daha Cumhuriyet ilân edilmeden önce Ali Fuat Paşa ile Vatan Gazetesi Muharriri arasında yapılan Teşkilât-ı Esâsiye görüşmesini gündeme getirmiştir. Ali Fuat Paşa, Teşkilât-ı Esâsiye değişikliği hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmadığını, Meclise bu konuda bilgi gelmediğini, konu ile fırka divanının uğraştığını, Meclisten uzak kaldığını, yakın zamanda siyasetten ayrılıp orduya döneceğinden bu konuda özel beyanda bulunamayacağını söylemişti. Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnuna gereksinim olup olmadığı sorusuna ise, kânûnun o günlere mahsus bir kânûn olduğunu, bir değişiklik yapılmasının gerektiğini, ancak bu konuda iyi düşünmek, değişiklik zamanının gelip gelmediğini dikkate almak gerektiğini, bu değişiklik için Meclisin üçte ikisinin gerektiğini bildirmektedir. Ali Fuat Paşa, daha sonra Teşkilât-ı Esâsiye değişikliği için aceleye gerek olmadığını, işlerin yürümemesinin Teşkilât-ı Esâsiye Kânununun noksanlığından kaynaklandığını, en

57 İkdam: 31 Teşrin-i evvel 1923

mükemmel Teşkilât-ı Esâsiye Kânunû yapılsa bile işlerin yürüyemeyeceğini şöylece açıklamıştı: “Bugünkü şekl-i hükümeti, Meclis hal-i hazırı ile kabul etmiş ve bu tarz hükümete tabi’an ifâ-yı vazifeye başlamıştır. Binaanaleyh fikrimce bu hususda isticâleye lüzum yoktur. Çünkü bütün noksanlarımız ile beraber memleketde bugünkü acil ihtiyaçlarımız ile ciddi surette hüsniyetle meşgul olacak bir hükümet mevcut olduğu gibi hakimiyet-i milliyede vardır. Binaanaleyh eğer bugün işler yürümüyor, hükümet makinası hareket etmiyorsa, bunun sebebi Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnunun noksanı değildir. Meclis tarafından intihâb edilen vekiller devlet müessesatını işletmeye mecburdur. Eğer bu müessesat yürümüyor ise en mükemmel Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnu vücuda getirsek bile ihtimâl ki yine yürümeyecektir. Hem bugün yapacağımız Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnunun kusursuz bir kanûn olacağını kim temin edebilir. Filvâki bugünkü Teşkilât-ı Esâsiyede Heyet-i Vekiliyenin vazife ve selahiyeti tesbit edilmemiştir. Fakat, biz Teşkilât-ı Esâsiyede mevcut olmayan kısımlar için eski kânûn-u esâsiyenin Teşkilât-ı Esâsiyeye muhalif olmayan maddelerine müracaat edebiliriz”.⁵⁸

Ali Fuat Paşa'nın cumhuriyetin ilânından önce Vatan Gazetesine verdiği Teşkilât-ı Esâsiye yasası ile ilgili beyanatda, yasanın çıkarılmasında acele edilmemesi, bozuklukların bu kanunun değiştirilmesiyle düzelmeyeceği, hele böyle bir yasa değişikliği için Meclisin üçte ikisinin hazır bulunmasının gerekliliği hakkındaki fikirlerinin Taninde yer alması tamamen kasıtlıdır. Özellikle Tanin, kararın çoğunlukla alınmadığına değinmekte ve Meclisin ikiyüzseksenaltı kişi olduğunu, ancak cumhuriyet ilanının yüzellisekiz mebusla gerçekleştiğini, oysa bu karar için Meclisin üçte ikisinin yani yüzdoksan üyenin olması gerektiğini savunmaktadır.⁵⁹ Aslında, Tanin Ali Fuat Paşa'nın beyanatındaki üçte iki meselesine değinmek için Paşa'nın bu beyanatını gazetesinde yayınlamıştır.

Bütün bunlara karşın aynı gazete cumhuriyetin yabancılar tarafından iyi karşılandığına, hakıyla uygulanırsa iyi sonuçlar alınacağına değinmekten de kaçınmıyor. İstanbuldaki yabancılar cumhuriyet ile Türkiyede yeni bir refah ve sükun devresinin açılacağını, bu sistemin Türkiyenin bir iç meselesi olduğunu belirtmiş, cumhuriyetin hakıyla uygulanması sonunda mesut ve müreffeh olunacağına değinmişlerdir. Aynı gazete, Yunanlıların da cumhuriyetin demokratik bir

58 Tanin: 31 Ekim 1923

59 Tanin: 31 Ekim 1923

sistem olduğunu ve Türkiye'ye yarar sağlayacağını dile getirdiklerine temas etmiştir.⁶⁰

Cumhuriyet konusunda ilânından sonra da eleştirilerde bulunan bir gazete de Tevhid-i Efkârdır. Bu gazete, 31 Ekim 1923'de bir taraftan kabinenin yûzaltmışaltı mebusun ittifakı ile onaylandığını, yalnızca Dahiliye, Nafia, Sıhhiye bakanlarının değiştiğini haber olarak verirken,⁶¹ Ebuzziya-zâde "Efendiler Devletin Adını Takdınız, İşleri Düzeltebilecek misiniz?" başlığı altında yazdığı başmakalesinde cumhuriyetin ilânına veryansın saldırmaktadır. Yazar, haftalardanberi cumhuriyet diye tepinenlerin, sütun sütun yazılarla herkesin kafasını şişirenlerin isteklerine ulaştıklarını, bu kişilerin hükümet şeklinde hatalar olduğunu, devletin isminin henüz konmadığını, bundan dolayı aylardanberi hiçbir işin görülemediğini, bütün noksanların giderilmesi için cumhuriyetin derhal ilânının gerektiğini öne sürdüklerini, cumhuriyetin "emr-i vâki" ile ilân edildiğini öne sürüyor. Ebuzziya-zâde, Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnunda gerçekten bazı noksanların bulunduğunu, bunların düzeltilmesi gerektiğini, ancak son zamanlarda olagelen noksanlıkların bunlardan kaynaklanmadığını, üç dört senedir eski hükümetin çok zor şartlar altında olmasına karşın Anadoluyu iyi yönettiğini, hastalığın sebebinin kânûnları uygulamayan memurlardan kaynaklandığını, isim değişikliği ile işlerin düzelemeyeceğini, değişikliğin iktidara için yapıldığını şu şekilde ifade ediyor: "Hastalığın sebebi bu olunca yapılacak şey, herhangi bir ismi değiştirmek değil, fakat, mevki'i iktidara kavânin-i mevcûdeden hüsn-ü istifâde çarelerini bilen zevatını getirmekten ibaret olmak lâzım gelirdi. Şu halde yüzellisekiz reyle şekl-i cumhuriyet kabul edilmekle, bütün bu bozuk işlerin bir anda düzeleceğini kimse iddi'a edemez zannederiz"⁶². Ebuzziya-zade bununla da yetinmeyip Hakimiyet-i Milliye Gazetesine çatmakta, bu konularda halkın sağ duyusunun önemli olduğuna değinmektedir. Yazar, devletin değiştirilen şeklinden hakkıyla yararlanılabilmesi için iktidara yeni şahısların getirilmesi gerektiğini, aslında devlet ve hükümet şeklinin halkı esaslı bir surette ilgilendirmedeğini, halkın bir "hiss-i tabi'isi ve bir akl-ı selimi" olduğunu ve hükümünü en iyi şekilde vereceğini, Hakimiyet-i Milliye Gazetesinin hatasının cumhuriyeti bir isim ve kelimedenden başka birşey olmadığını ileri sürmesinden kaynaklandığını öne sürer. Daha sonra cumhuriyetin ilânına sebep olanlara dönerek, onlara verdikleri sözleri yerine getir-

60 Tanin: 31 Ekim 1923

61 Tevhid-i Efkâr: 31 Ekim 1923, Çarşamba

62 Tevhid-i Efkâr: 31 Ekim 1923

melerini ister: “Fakat mademki cumhuriyetçiler, isim ve unvan tedvilini ve bazı yeni esâsatın vaz’ını herşeye tercih ve takdîm etdiler, kendilerine mademki nihayet emellerinize nasıl oldunuz, şimdi bizde sizden vaad ettiğiniz bütün selah ve hüsn-ü idareyi isteriz demek hakkımızdır”. Ebüzziya-zade son olarak cumhuriyetçilerin cumhuriyeti ilânda gösterdikleri yetenek ve becerikliliği, bugünden itibaren memleketi yönetimde de gösterirlerse, cumhuriyet idare ve unvanının halkın gözünde çok itibar kazanacağını, ama bunda şüpheleri bulunduğunu belirterek yazısını “Eger dün ilân edilen cumhuriyetin erkân ve mensûbiyeti bunu yapabileceklerinden emin iseler biz de kendilerine öyle ise cumhuriyetiniz mübarek olsun efendiler deriz” şeklinde bitirmektedir.⁶³

Ebüzziya-zade bütün tenkitlerine karşın cumhuriyetin başarılı olmasını arzu etmekte, böyle olursa cumhuriyetçileri alkışlayacağını açıkca dile getirmektedir. Ancak, bunda şüphesi olduğunu da söylemektedir. Mustafa Kemal Paşanın da belirttiği üzere, o halde görmeden, uygulamayı bilmeden bu tenkitlere ne gerek vardır.

Hüseyin Hamid de, 31 Ekim 1923 tarihli Taninde “Yaşasın Cumhuriyet” başlığı altında cumhuriyetin ilânını alaya almaktadır. Yazar cumhuriyetin mecliste alkışlarla, dışarda top atışları ile ilân edildiğini belirterek cumhuriyetin gerçekten yaşamasını istiyor muyuz sorusunu sorduktan sonra, istiyorsak önce şunu bilmeliyiz ki cumhuriyet alkış ile dua ile yaşayamaz, cumhuriyet ancak iyi idare, ona layık olmakla yaşar demektedir. Yazar cumhuriyetin ilanı için “Cumhuriyet bir tulsım değildir. Millet Meclisinde bir efsûn (büyü) yapıldı, bundan sonra her iş kendiliğinden düzelecek, her derdin çaresi kendiliğinden bulunacak değildir. İşler biz düzeltirsek düzelecek, derdler biz çaresini bulursak ortadan kalkacaktır” demektedir.⁶⁴

Doğal olarak da böyle olması lazımdır. Hüseyin Hamid Bey cumhuriyete çatmakta haksızdır. Çünkü, cumhuriyetin her derde ilaç olmayacağı, gerçekte de bunun ile yalnızca devlete bir ad verildiği, bunun dışında önemli bir değişikliğin olmayacağı açıktır. Milletvekilleri aynı milletvekillerdir. Teşkilât-ı Esâsiye aynı kânundur. Yapılacak işler, memleketin düzeltilmesi için gayretler gene Meclisteki milletvekilleri ve hükümet ile gerçekleşecektir. Hüseyin Hamid Bey değişik bir fikir ortaya koymamaktadır. Yapılan yalnız isim değişikliği-

63 Tevhid-i Efkâr: 31 Ekim 1923

64 Tanin: 31 Teşrin-i evvel 1923, No. 377

dir. O halde Hakimiyet-i Milliye'nin belirttiği bu bir isim değişikliğidir fikrine niye çatılmaktadır?.

Hüseyin Hamid Bey aynı yazısında, Kâni Beyin Milli Eğitim Bakanı İsmail Sefa Bey'e bundan böyle hükümet yapılabilir, iş görülebilir, artık idare başında adamlar var sözlerine değinip eleştirisinde sistemin "Heyet-i Vekiliyeye girecek zatlara bir devlet adamı kafası hediye ediyor mu? İşte bütün meselenin ruhu bundadır" diye serzenişte bulunmaktadır. Hüseyin Bey daha sonra cumhuriyetçi olduğunu, ancak cumhuriyetin değerinin onu idare edecek olanlarda bulunduğunu, birbirleriyle kardeş kavgasına girilmemesi gerektiğini, Anadolu'da Büyük Millet Meclisinin vatanın geleceğine eğemen olmaya başladığı andan beri cumhuriyetin kurulduğunu, atılan toprakların bize yeni bir şey vermediğini, bir değişiklik de yapmadığını, birkaç saat içinde bir kanun çıkarıldığını iddia etmektedir.

Hüseyin Bey daha sonra 12. maddeye değinmekte ve Meclis tatile iken cumhurbaşkanının Meclisdeki kabineyi düşürebileceğini öne sürmektedir. Oysa maddede "Meclis hal-i ictimâ'ında değil ise keyfiyet tasvib-i meclisin ictima'ında tatbik olunur" denilmektedir. Hüseyin Bey bu maddeyi yanlış yorumluyor ve "Meclis'in itimadını haiz olarak Meclis'in esnâ-yı gaybûbetinde icrâ-yı hükümet eden bir kabineyi ıskat etmek hakkı padişahlara bile verilmemişti. Şimdi o hak reis-i cumhura veriliyor" sonucuna varıyor.⁶⁵ Dolayısıyla Hüseyin Bey yanlış düşünüyor, yanlış değerlendirme yapıyor. Maddede böyle bir husus yoktur. Ancak, Hüseyin Beyin iyi niyetli olduğu da açıktır. Onun cumhuriyetin iyi bir idare tarzı olduğunu vurgulaması doğru bir düşünce tarzı olarak görülebilse bile, arkasından Büyük Millet Meclisinin kurulduğundan bu yana cumhuriyet idaresinin bulunduğunu söylemesi hatalıdır. Çünkü, saltanat varken ve saltanat kaldırıldıktan sonra devlete yeni bir isim verilmeden cumhuriyetin ve devlet başkanının var olduğunu söylemek mümkün müdür?.

Tevhîd-i Efkârın muhabiri, eski bakanlar kurulu başkanı ve İstanbul milletvekili Rauf Bey ile cumhuriyet konusunda bir söyleşi yapmış ve Rauf Beyin cumhuriyet konusundaki düşünceleri gazetesinin 1 Kasım tarihli nüshasında yayınlanmıştı. Bu söyleşide Rauf Bey cumhuriyetin aleyhinde bulunarak onun emr-i vaki olduğunu söylediği gibi, cumhuriyetin lehinde de ifadeler kullandığını görüyoruz. Ama, daha sonra Rauf Beyin yalnız cumhuriyet aleyhinde konuşmuş gibi bir hava ortaya

65 Tanin: 31 Teşrin-i evvel 1923

çıkış ve Ankarada Büyük Millet Meclisinde kendisine bu konuda soru yöneltilmişti. Aslında, Rauf Bey, bu gazeteye cumhuriyet kelimesi üzerinde münakaşa ve mütalaanın doğru olmadığını, ancak gelenin gidene aratmaması gerektiğini, vatanın bağımsızlığını, şerefini saadetini koruduğunu göstermesi gerektiğini, bunların yerine getirilmesinin hata olacağını ifade etmişti: “Aksi taktirde isim değiştirmekle veya üst tabakada şekil tebdili ile hakiki ihtiyaçların tatmin edilmiş olacağını zannetmek ale'l-husûs en yakın bir mazide gördüğümüz bu kadar acı tecrübelerden sonra hata-yı fahiş olur”.⁶⁶ Rauf Bey, cumhuriyetin ilânı konusunda, ciddi bir düşünce ve girişimden haberdar olmadığını, ancak Ankarada bir layihanın hazırlandığını gazetelerden öğrendiğini, bir günde cumhuriyetin ilânının sorumsuz kişilerce düzenlenen bir şekil olacağını ve halkda “emr-i vâki” olduğu hissini uyandıracağını, halkın uyanık olmasından memnuniyet duyulması gerektiğini, kendisinin de cumhuriyet ilânından dolayı memnuniyet duyduğunu “Bên şahsen memnunum” diye ifade etmekte, bu konularda sorumlu kişilerin herkesi aydınlatacağına inandığını, kamuoyunun bunu öğrenmesinin hakkı olduğuna işaret etmekteydi. Rauf Bey cumhuriyetin ilânında acele edildiğine inanmakta, ama bunun bir sebebi olduğunu ve bunun da hükümetçe millete izah edileceğini şu şekilde ortaya koyar: “Binaanaleyh tekrar ediyorum ki bu isticâlin bir sebab-i makûlü ve meşru'ı bulunduğunu Meclis ve Hükümet millete izah ve ispat etmelidir ve edecektir”.⁶⁷ Görüldüğü üzere Rauf beyin beyanatlarında çelişkiler mevcuttur. Mustafa Kemal, Nutukta Rauf Beyin bizim söz konusu ettiğimiz beyanatını hemen hemen aynen neşretmiştir. Mustafa Kemal, Rauf Beyin cumhuriyete aleyhtar olduğunu itiraf etmemekle beraber, cumhuriyete inandığını da belirtmediğini, yapılan işin bir isim değişikliğinden öteye geçmediğini, cumhuriyetle gerçek ihtiyaçların giderilemeyeceğini öne sürdüğünü, bazı zevat ve gazetecilerin halifeye rol vermek istediklerini belirtmiştir.⁶⁸

31 Ekim tarihli Ankara gazetelerinden Yenigün ve Hakimiyet-i Milliye cumhuriyetin yararları konusunda makaleler yayınlamışlardır. Zaten bu iki gazete baştanberi cumhuriyeti savunmaktaydı. Yenigün Gazetesi başmakalesinde, hükümetin kendi Teşkilât-ı Esâsiyesinde bazı düzenlemeler ve tamamlamalar yaparken esas yasanın ruhunu koruduğunu, hükümetin başına İsmet Paşa gibi Türk mille-

66 Tevhid-i Efkâr: 1 Teşrin-i sâni (Kasım) 1923

67 Tevhid-i Efkâr: 1 Teşrin-i sâni 1923

68 Mustafa Kemal: Nutuk (Hazırlayan: Zeynep Korkmaz) Ankara, 1981, sh. 545-

tinin seçkin bir kişinin getirilmesinin çok yararlı olduğuna dikkatleri çekmişti. Hakimiyet-i Milliye ise, 29 Ekim günü "Cumhuriyet Var" başlıklı makalesinde, çocukların cumhuriyeti en kutsal bir başlangıç olarak kutlayacaklarını belirtip, cumhuriyetin önemini ve değerini "Babalarımız eski saltanata padişah babamız derlerdi, çocuklarımız da cumhuriyet anamız diyeceklerdir. Eski saltanat korku veren bir mahlûk olduğu için kendisini böyle yâd etdiriyordu" şeklinde yorumlamaktaydı.⁶⁹

Gene 31 Ekimde, İkdâm muhabiri yabancıların yeni devlet şekli hakkındaki görüşlerini öğrenmek için bazı tedkiklerde bulunmuştu ve bunu 1 Ekim'de yayınlamıştı. Fransızlar, devletin cumhuriyet şeklini "Pek iyi ve şâyân-ı memnuniyet" olarak algılamışlardır. Onlar cumhuriyeti Türklerin geleceği açısından pek hayırlı görmekteydiler. Diğer yabancılar, Türk Hükümetinin cumhuriyet inkılablarıyla devlete gerçek bir şekil verdiği düşüncesindeydiler.⁷⁰

Şefik Hüsnü Vazife Gazetesinde 3 Kasım 1923 tarihinde cumhuriyet hakkında ılımlı bir yazı yazmıştır. Yazar, bir senelik çabalama sonunda cumhuriyetin ilân edildiğini ve böylece belirsiz durumun açıklığa kavuştuğunu, bunun bir yenilik olduğunu, ama Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnunun ruhuna tamamen sadık kalınmadığını, bakanlar kurulunun istifası üzerine vatan sanki büyük bir tehlikeye ugramış gibi çabucak karara varılmasının hatalı olduğunu öne sürmüştür.⁷¹ Şefik Hüsnü, Teşkilât-ı Esâsiyede değişiklik yapılması gerektiğini, ancak bunun gürültüye getirilip, telaş içinde geçiştirilmesine gerek olmadığı belirtip artık herşeyin olup bittiğini, Türkiye Cumhuriyetinin teşkilât şeklinin tedkikini zamanın tarihçilerine bıraktıklarını, bu konunun yeniden kurcalanmaması gerektiğini öne sürüp, bunu da şu şekilde ifade ediyor: "Bu itibarla beyân-ı mütala'a etmek abesdir. Bize devlete verilen yeni şeklin millet ve memlekete hayırlı neticeler temin etmesi için dua etmekten gayri bir şey kalmıyor"⁷².

Yeni kabinenin İçişleri bakanı olan Ferit Bey, İstanbul gazetelerinde ve özellikle Tevhid-i Efkârda cumhuriyet aleyhine yazı yazılmasından dolayı tedirginlik duymaktaydı. Bu yüzden de Hakimiyet-i Milliye Gazetesine bu konu ile ilgili bir beyanda bulunmuş, bundan cumhuriyetin iyi yönetiminin halkın cumhuriyete olan sevgi ve ima-

69 İkdâm: 1 Teşrin-i sâni 1923

70 İkdâm: 1 Teşrin-i sâni 1923 Fotokopi: 3

71 Vazife: 3 Kasım 1923 Fotokopi: 3

72 Vazife: 3 Kasım 1923, no. 30

nını artıracakını, bu grubun içinde aydınların, şüphesiz İstanbuldaki gazetecilerin de bulunacağını belirttikten sonra, İstanbuldaki bazı gazetelerin cumhuriyet konusunu makale konusu haline getirmelerinin yazı yokluğundan kaynaklandığını söylemişti. Buna ilk tepki gene Ebüzziya-zade'den gelmiştir. Bu yazar Tevhid-i Efkâr'da 3 Kasım 1923'te "İş Ferid Beyin Zannettiği Gibi Değil" adlı başyazısında, Ferid Beyin yayınlarını bu şekilde görmesinden dolayı hayret içinde kaldıklarını, eğer bu tip bir suçlama ömründe hiç gazetecilik yapmamış bir kişiden gelse idi, cehaletine verip hayret etmeyeceklerini, ama Ferit Bey gibi ömrünün önemli bir kısmını gazetecilikle geçiren bir kişinin böyle bir suçlamada bulunmasının kendilerini hayrete düşürdüğünü öne sürer. Cumhuriyet hakkında yapılan yayınların sırf makale gereksinimi nedeni ile yapıldığı yolundaki suçlamanın haksız olduğunu belirten yazar "Cumhuriyetin ilânı İstanbullu pek ansızın yakalamıştır" hükmünden sonra, kararın alındığı geceyarısı evlerine çekilen halkın atılan topların sesiyle haberi aniden öğrendiklerini, halkın konu ile ilgilenmesinin önemli olduğunu ve iki şeye hayret ettiğini vurgular. Birincisi son günlerin önemli olayı ile ilgili olarak Anadolu Ajansı adlı resmî kaynağın cumhuriyet ilânı hakkında henüz bir açıklama yapmadığını, ortaya atılan söylentilerin hep yanlış istihbarata dayandığı ve bu yüzden cumhuriyetin bu günlerde kurulacağını kimsenin aklına gelmediği, ikincisi Ağa oğlu Ahmed'in ilân edilmesi istenilen cumhuriyetin hakimiyet-i milliyeden hiçbir farkı olmadığını ortaya atması ve herkesin madem hiçbir değişiklik yok, o halde neden acele ediliyor sualini sormasına neden olduğunu önesürer. Cumhuriyetçiler ise ilânın o kadar acele olmadığını öne sürmektedirler. Çünkü yapılacak iş onlarca yalnızca bir isim değişikliğidir. Bundan dolayı da halkın haber gereksiniminin tam olarak sağlandığını söyleyebilmek mümkün değildir.⁷³ Ebüzziya-zâde bu iki gerekçeye dayanarak İstanbul halkının gizli cumhuriyet meselesinde bu düşüncede iken ilân karşısında hayrete düştüklerini, gazetelerin de halkın bu hayretini aks ettirdiklerini, Ferit Beyin söylediği gibi makale ihtiyacı için bu şekilde hareket edilmediğini, esasen meselelerin serbest olarak tartışılmasının da şart olduğunu iddia etmektedir.⁷⁴

Bu arada halifenin istifa edeceği meselesi-böyle bir sorun olmadığı halde- basında yer almaya başlamıştı. Halife 8 Kasım 1923'te verdiği beyanatta halktan büyük sevgi gördüğünü, en ücra yerlerden,

73 Tevhid-i Efkâr: 3 Teşrin-i sani 1923

74 Tanın: 3 Teşrin-i sani 1923

İslam Dünyasından binlerce mektup ve telgraf aldığını belirterek istifa etmeyeceğini ve dini görevlerin tesbit edileceğini açıklamak gereğini duymuştu: “Bu kadar teveccühat karşısında istifa etmeyeceğiz. İstanbulda İslâm memleketleri mümessillerinden mürekkeb bir hilâfet kongresi akdi ve makam-ı hilâfete aid vezâif-i diniyenin tesbiti hakkındaki neşriyata gelince inşallah ileride bu gibi hususât nazar-ı dikkate alınacak, alem-i İslâmın menâfi‘ine hizmet etmeye çalışılacaktır.”⁷⁵

Şer‘iye Vekili Mustafa Fevzi ise cumhuriyetin kendileri için bir amaç, İslâmın ilk hükümetinin de aslında cumhuriyet olduğunu, zaman zaman aynı sistemin sürdüğünü ifade etmişti: “Cumhuriyetin bizim için bir gaye olduğunda şüphe yoktur. Bilirsiniz ki alem-i İslâmın ilk hükümetleri cumhuriyet şeklinde idi. Hazret-i Ebubekir, Ömer ve Osman Rızü Allahane birer reis-i cumhurdan başka birşey değiller idi. İşte bugün ondört asırdan sonra yine eski şekl-i hükümete avdet etmiş oluyoruz.

Fikrimce Teşkilât-ı Esâsiye tadilatı zannedildiği kadar acele olmamıştır. Bu mesâili şimdilik mevzubahs etmeye lüzum yoktur. Bunları bilahare birer hadise olarak görüşürüz.

Bugünkü cumhuriyetin şekli hiçbir hakimiyete benzemez. Dünyada birbirine benzer hiçbirşey yoktur. Nitekim insanlar da ferden ferden birbirine benzemezler.”⁷⁶

Şer‘iye Vekili hernekadar cumhuriyetin bir İslâm idaresi olduğunu ileri sürüp “Şer‘iye Vekâletinin, Heyet-i Vekiliyeden tefriki de şimdiye kadar tasavvur edilmemiştir” demiş olsa bile 3 Mart 1924 de yani bu beyanattan dört ay kadar sonra şer‘iye vekâleti kaldırılacaktır. Gerek halife ve gerekse şer‘iye vekili cumhuriyet aleyhinde konuşma yapmadıkları halde, gazetelerin konuyu siyâset icâbı, belki de halkın ilgisini o taraflara çekmek için gündeme getirmeleri çok ilginçtir.

İstanbul gazetelerinin bir süre sonra cumhuriyet hakkında yazı tarzlarını değiştirdiklerini ve sistemi övmeğe başladıklarını görüyoruz. Örneğin 4 Aralık 1923 tarihli Taninde Hüseyin Hamit “Cumhuriyet Elbette Muvaffak Olacaktır” adlı başyazısında cumhuriyeti övmüştür. Yazar, 31 Ekim 1923’deki tenkitlerinin tam tersine bir tavır takınmıştır. Düşündüğünü söylemekle hükümet şekline taş atmak ve onu

75 Vakit: 9 Teşrin-i sani 1923, No. 209

76 Vakit: 10 T.sani 1923

çürütmeye çalışmak arasında anlam bakımından büyük farklar bulunduğunu öne süren yazar, Taninin cumhuriyetçiliğine dil uzatamayanların şimdi cumhuriyetin yürüyeceğine Taninin inanmadığını öne sürdüklerini, kendilerinin cumhuriyetin yürüyeceğine inandıklarını şöyle ifade eder: "Türkiye'de cumhuriyet elbetde ve mutlaka yürüyecektir. Çünkü, cumhuriyet iflas ederse bir şekl-i idare değil, bütün vatan iflas etmiş olacaktır. Memleketin istikbalinden ümidimizi kesmiş olsa idik, cumhuriyetin yürümeyeceğine kân'i bulunsa idik bu mücadelenin içinde işimiz ne idi? Vatanın selametine, terakkisine en kara günlerinde bile sönmeyen bir iman kalbimize daima parlamasa idi bu mücadelâtda rehberimiz, müzahirimiz kim olurdu?"⁷⁷. Ancak, Hüseyin Beyin ılımlı bir yazar olduğunu zaman zaman cumhuriyetin lehinde yazılar yazdığını da unutmamak lazımdır.

Türkiye'de meşrûti saltanat ve cumhuriyet idarelerinin Almanyadan farklı olduğunu hatırlatan Hüseyin Bey, meşrûti saltanat taraftarlarının cumhuriyet ileri gelenlerini kapitalistlikle suçlayabileceklerini, cumhuriyet aleyhinde çalışmanın, cumhuriyeti kabahatli görmenin, başka bir idare tarzı ile ülkenin daha iyi idare edileceğini sanmanın hatalı olduğunu belirtmekte, II. Abdülhamit dönemindeki ve daha sonraki dönemdeki olayları hatırlattıktan sonra, ilân edilen cumhuriyetin en iyi idare şekli olduğunu ifade etmektedir: "İşte tarihin mukavemsiz ceryanı bizi en mükemmel şekl-i idareye isâl etmiş (ulaştırmış) ve hükürân-ı milliye mefkûresini temin eylemiştir. Arkamızda esef edecek, avdeti temenni olunacak hiçbirşey kalmamıştır. Memlekete sa'adet ve terakki istikbâlden, cumhuriyetden gelecektir. Cumhuriyet bunu temin edemezse başka bir çare yok demektir, kendimizi ıslah etmeye çalışmaktan başka yapacak birşey kalmamış demektir. İşte bizim Taninde takib ettiğimiz meslek budur. Kaç kere söyledik ki yıkmakda bir faide ve hikmet tasavvur edenlerden değiliz. Yıkılan şeyin yerine başka birşey kurmak, gideceklerin yerine başkalarını getirmek lâzımdır. Fakat yıkmak istemiyoruz diye mevki'i iktidardakilerin hatalarına da göz kapamak, icraatlarını tenkid etmek de lâzım gelmez. Her bir devlet idaresi böyle olur. Devlet yapar, matbuat fikrini söyler. Bunların içinde haklısı da, haksızı da olur. Neşriyatdan hükümetin istifade etmesi kabildir."⁷⁸

Görüldüğü üzere Tanin gerekli uyarıları yapmış ve cumhuriyetin en iyi bir şekil olacağını baştaki fikrinden dönerek okuyucularına an-

77 Tanin: 4 Aralık 1923 Fotokopi: 4

78 Tanin 4 Aralık 1923.

latmak gereğini duymuştur. Tevhid-i Efkârın eleştirileri bir süre daha sürecektir.

Dikkat edilirse basının bir bölümü cumhuriyet aleyhinde alabildiğince ağır tenkitler yapabilmekte, ancak hükümetten bunlara karşı herhangi bir baskı ve tepki olmamaktadır. Bu da basın hürriyetinin bu tarihlerde ne kadar geniş olduğunu ortaya koymaktadır.

Basının bir kısmı bir süre sonra cumhuriyete karşı halifeyi ortaya çıkararak tepkilerini başka bir yönde göstermeye kalkacaktır. Ancak, bu konuda cumhuriyet hükümeti artık aynı gevşeklikte bulunmayacak, yasa dışı yayın yapan gazetecileri tutuklayacak, bir süre sonra Lütfi Fikri Bey hariç bunlar beraat edecektir. Halifenin de siyâsî bir hüviyete bürünme isteği üzerine 3 Mart 1924'te de halifelik kaldırılacaktır.

Cumhuriyetin ilânı aslında millet tarafından sevinçle karşılanmıştır. Basının cumhuriyetin törenlerle kutlandığını, halkın fener alayları düzenlediğini belirtmesi de bunun bir delilidir. Halktan cumhuriyete karşı bir tepki gelmemiştir. Bir iki gazetede cumhuriyet aleyhinde yazı yazılmışsa da bunlar bir kaç haber ve yazarlara ait baş makalelerden öteye gitmemiştir. Cumhuriyetin aceleyle getirildiği, her şeyin cumhuriyetle düzeltilemeyeceği, eski Teşkilât-ı Esâsiyenin yeterli olduğu yolundaki düşüncelere halk itibar etmemiştir. Gazetelerdeki haberler genellikle tarafsız olarak verilmiştir. Gerçi birkaç milletvekili cumhuriyetin aleyhinde ancak bunun yalnızca aceleyle getirildiği yolunda beyanat vermişse de bunlara halkın itibar göstermediği açıktır. Aslında yapılan rejim değişikliği değil, rejime ad vermekten başka bir şey değildir. Halk cumhuriyete ve Onun kurucusu olan liderine sonsuz bir sevgi ile bağlı olup, ona inandığından cumhuriyet hakkındaki tartışmalar da çok kısa süre içinde sona erecektir.